સ્પર્શ

જયવંત દળવી

કલા : સુજાતા સિંહ

જયવંત દળવી

જયવંત દળવી એક વરિષ્ઠ મરાઠી લેખક હતા. તેમની સૌથી પ્રખ્યાત કૃતિઓમાં નાટકો, નવલકથાઓ અને ટૂંકી વાર્તા સંગ્રહોનો સમાવેશ થાય છે. તેમની ઘણી કૃતિઓનો હિન્દી અને અન્ય ભારતીય અને વિદેશી ભાષાઓમાં અનુવાદ થયો છે અને તે ઘણી ચર્ચાનો વિષય રહી છે.

વ્યક્તિના આંતરિક વિચારોને કાગળ પર કલમ દ્વારા અનુવાદિત કરવાની ભાવના તેમની લગભગ બધી કૃતિઓનું કેન્દ્રબિંદુ રહી છે. તેમની ઘણી કૃતિઓ સ્ત્રી અને પુરુષ વચ્ચેના સંબંધની આસપાસ ફરે છે. તેમના નાટકોએ અભૂતપૂર્વ ખ્યાતિ મેળવી છે, જેમાં 'મહાસાગર', 'સંધ્યાછાયા' અને 'પુરુષ' નોંધપાત્ર છે. તેમના વાર્તા સંગ્રહોમાં, સૌથી મહત્વપૂર્ણ 'સ્પર્શ', 'રુક્મિણી' અને 'સ્વપ્નરેખા' છે. તેમની લગભગ ચૌદ નવલકથાઓ છે, જેમાં 'ધર્માનંદ', 'મહાનંદ', 'સ્વાગત' અને 'ચક્ર' ખૂબ પ્રખ્યાત થયા છે. મરાઠીમાં 'મહાનંદ' અને હિન્દીમાં 'ચક્ર' પર એક ફિલ્મ બનાવવામાં આવી છે. 'ચક્ર' માં, તેમણે ઝૂંપડપટ્ટીમાં રહેતા લોકોનું ખૂબ જ માર્મિક અને જીવંત વર્ણન કર્યું છે, અન્યથા તેમની લગભગ બધી કૃતિઓ મધ્યમ વર્ગની જીવનશૈલી પર આધારિત છે.

તેઓ નાટક, વ્યંગ અને ટૂંકી વાર્તાઓ સહિત તમામ શૈલીઓમાં નિપુણ હતા. આ કૃતિઓ સમકાલીન જીવનની મુશ્કેલીઓ અને સંઘર્ષો અને માનવ હૃદય પર આ જીવનશૈલીની અસરને સ્પષ્ટપણે પ્રતિબિંબિત કરે છે. "સ્પર્શ" વાર્તા પણ નાનીની લાગણીઓને આબેહૂબ રીતે દર્શાવે છે.

સાંજના સૂર્યના કિરણો હજુ જમીન પર પહોંચ્યા ન હતા. એક મોટા પીપળાના ઝાડની ડાળીઓમાંથી પસાર થઈ રહ્યા હોય તેવું લાગતું હતું. પવન આખા ઝાડને ગલીપચી કરતો હતો, જેનાથી તે હસતું હતું. થડની બખોલમાંથી એક પોપટ બહાર ડોકિયું કરતો હતો. ડાળી પર એક લાંબો માળો લટકતો હતો. કોણ જાણે કયું પક્ષી હતું?

ઝાડ નીચે, આકાશ તરફ તાકીને રામારાવ ઉભા હતા. તેમની આંખોમાં આંસુ હતા. કોઈને ખબર નહોતી કે શા માટે?

મને ખબર નથી કે આજે તેની આંખોમાં આંસુ કેમ આવી ગયા. ચાર વર્ષ પહેલાં જ્યારે નાની આશ્રમ ગઇ હતી, ત્યારે પણ તેની આંખો એટલી ભીની નહોતી. હવે જ્યારે તે સ્વસ્થ થઈને પાછી ફરી રહી છે, તો તેના હૃદયમાં આનંદ હોવો જોઈએ. તો પછી તે કેમ નાખુશ હતો?

પીપળાના ઝાડ નીચે, એક આખું ટોળું નાનીના આગમનની રાહ જોઈ રહ્યું હતું. નાનીનો દીકરો, વીનુ, અને તેની પત્ની, અનુરાધા. તેમનો આઠ વર્ષનો દીકરો, રંગા, અને પડોશની સ્ત્રીઓ અને બાળકો બધા ભેગા થયા હતા.

"રંગા, દાદી તને બોલાવે તો પણ, તેની નજીક ક્યાંય જતો નહીં!" અનુરાધાએ રંગાને વારંવાર સમજાવ્યું.

રામારાવને આ ગમ્યું નહીં. ડોકટરોએ કહ્યું હતું કે તે હવે સંપૂર્ણપણે સાજી અને સ્વસ્થ છે.

"ભૈયારામ અને નાની અત્યાર સુધીમાં આવી ગયા હોત."

"થોભો, બસ આવી રહી છે." પાડોશી કાકી, બધાને શાંત કરવાનો પ્રયાસ કરી, ધ્યાનથી સાંભળતી રહી.

પણ રામારાવને એવું નહોતું લાગતું. તેમણે પહેલા ઘણી વાર બસનો અવાજ સાંભળ્યો હતો.

"તે અહીં છે, તે અહીં છે!" કાકુએ ફરી બૂમ પાડી. આ વખતે, ખરેખર બસ આવી ગઈ. પ્લેટફોર્મ પર બેઠેલું જૂથ ઊભું થઇ ગયું.

રામારાવ પથ્થરની જેમ ઊભા રહ્યા. તેમની નજર પીપળાના ઝાડ નીચે એક જૂની ગણેશ મૂર્તિ પર પડી. ત્યાં દીવો પ્રગટાવવાની દગડ પરિવારની પરંપરા હતી.

"અનુ, અંધારું થઈ રહ્યું છે, કૃપા કરીને મૂર્તિ સામે દીવો પ્રગટાવો. નાનીને ગમશે."

"હા, ઠીક છે!"

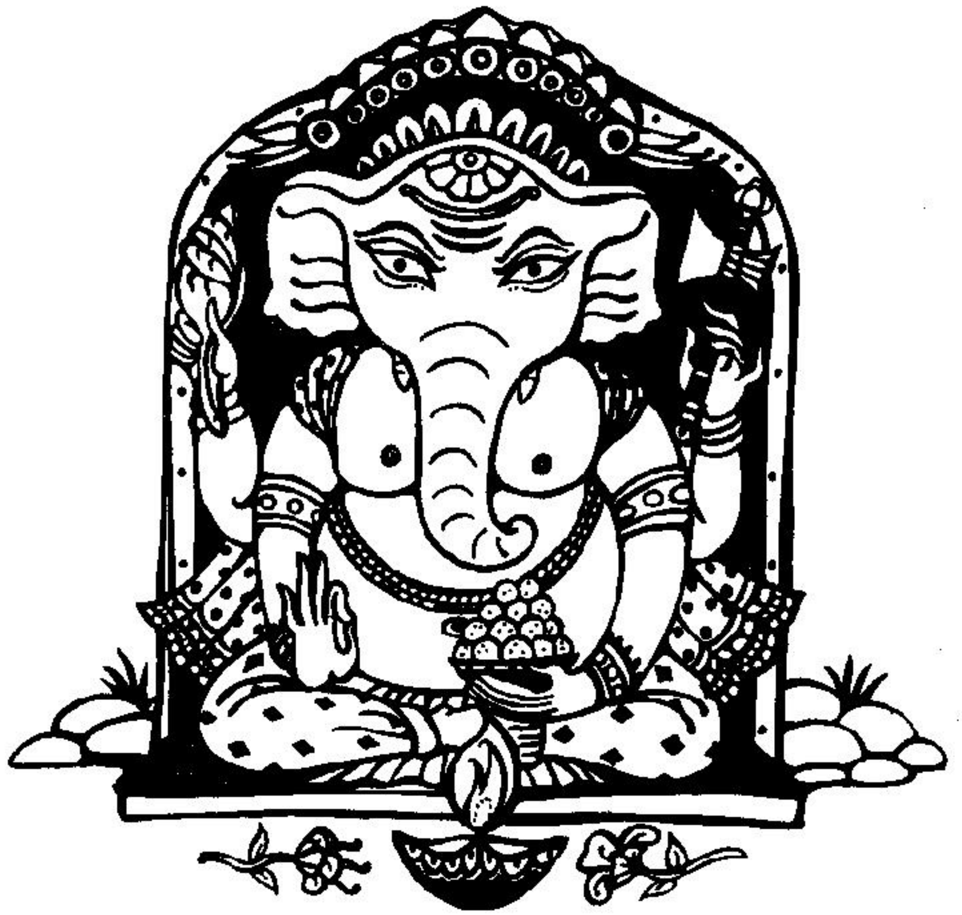

અનુએ ગણપતિની સામે દીવો પ્રગટાવ્યો. ઝાંખી જ્યોત પવનમાં લહેરાતી હતી. પ્રકાશમાં મૂર્તિ ખૂબ જ શાંત દેખાતી હતી. પાણી અને પવનના મારથી મૂર્તિના હાથની આંગળીઓ ઘસાઈ ગઈ હતી. સૂંઢ પર ખરાબ રીતે ઉઝરડા પડ્યા હતા. તેના લાંબા કાન તૂટી ગયા હતા. રામારાવ ઘણા સમયથી તેનું નિરીક્ષણ કરી રહ્યા હતા. પરંતુ તેમણે ક્યારેય તેની અંદર છુપાયેલી શક્તિનો અનુભવ કર્યો ન હતો.

બસ ગેટ પાસે ઉભી રહી.

ભૈયારામ પહેલા નીચે ઉતર્યા, પછી તેમણે નાનીને નીચે ઉતરવામાં મદદ કરી.

"તમે આટલું મોડું કેમ કર્યું, ભૈયારામ?" વીનુએ દૂરથી પૂછ્યું.

"બસનું ટાયર પંચર થઈ ગયું!" ભૈયારામે સામાન ઉતારતા કહ્યું.

"નાક્તીના લગ્નમાં સામાન્ય રીતે લાખો અવરોધો હોય છે!" નાનીએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

તેના હાસ્યથી આખું વાતાવરણ તેજસ્વી બની ગયું.

ચાર વર્ષ પહેલાં, જ્યારે નાની અમરાવતી આશ્રમ જવા માટે ઘરેથી નીકળી હતી, ત્યારે મને લાગ્યું કે કદાચ હવે તે ક્યારેય પાછી નહીં આવે. જતી વખતે, તેણે છેલ્લી વાર ઘરની દરેક વસ્તુને સ્પર્શ કર્યો. તેણે ગણેશજીને પ્રણામ કર્યા અને તેમના હાથથી તેમને સ્પર્શ કર્યા, અને એક ક્ષણ માટે તેમની સામે બેઠી.

એ જ ઘરે પાછા ફરવાનો તેનો આનંદ ખૂબ જ સ્વાભાવિક હતો. નાનીના હોઠ જાણે તેના મોઢા પર છવાઈ ગયા હતા. પણ તેનો ચહેરો ખુશીથી ભરેલો હતો.

"રંગા, આ બોલ લઈ જા!" નાનીએ રંગાને બૂમ પાડી.

પણ રંગા સ્થિર ઊભો રહ્યો. તે બિલકુલ હલ્યો નહીં.

"તે કદાચ તને ભૂલી ગયો હશે! એકવાર તે તને ઓળખી લેશે પછી, તે તને છોડશે નહીં!" અનુએ રંગાને વધુ પાછળ ધકેલીને કહ્યું.

"મમ્મી, તે પછી તમારી પાસે આવશે!" વીનુએ કહ્યું.

દાદીએ સીડી ચઢતી વખતે કઠેડો પકડવા માટે હાથ લંબાવ્યો.

"તેને ટેકો આપો, ભૈયારામ," વીનુએ બૂમ પાડી.

ભૈયારામનો ટેકો લઈને, દાદી ઉપર ચઢી ગયા અને પ્લેટફોર્મ પર રોકાઈ ગયા.

"હું વિચારી રહ્યો હતો કે શું હજુ પણ કોઈ ભગવાન ગણેશ માટે દીવો પ્રગટાવે છે?"

"તમે જે રીતે છોડી ગયા હતા તે રીતે જ બધું ચાલ્યું આવે છે. કૃપા કરીને ભગવાન ગણેશને નમસ્કાર કરો!" રામારાવે જવાબ આપ્યો.

દાદીએ ગણેશજી સમક્ષ માથું નમાવ્યું અને તેમની સામે બેસી ગયા. સાંજના અંધકારમય વાતાવરણમાં તેણે આસપાસ નજર ફેરવી. બાળકો તેને એવી રીતે જોઈ રહ્યા હતા જાણે કંઈક નવું આવ્યું હોય. દાદીમા હસ્યા.

જો હૃદયમાં આનંદ હોય, તો બીજું કંઈ મહત્વનું નથી.

એટલામાં કાકુ નાનીને મળવા કહેડો. પડોશીઓ, વર્ષો પછી નાનીને મળી રહ્યા હતા, તેથી તેઓ વાતચીતમાં મગ્ન થઈ ગયા.

તેઓ વાત કરતા હતા, ત્યારે તેણે નાનીના નાક અને હોઠ પર નજર નાખી. તેમના પર સફેદ ડાઘ હતા.

એટલામાં ગાય રડવા લાગી.

"તેણીએ મને ઓળખી લીધો," નાનીએ હાસ્ય સાથે કહ્યું.

નાની અને રામારાવ ગૌશાળા તરફ ગયા.

દાદીએ ગાયને થપથપાવી અને તેના ચહેરા પર પ્રેમથી હાથ ફેરવ્યો.

પછી નાની ઘરમાં પ્રવેશી. હાથ અને ચહેરો ધોયા પછી, તે ચા પીવા માટે પ્લેટફોર્મ પર આવી અને બેઠી.

"તું અહીં કોઈ કામ નહીં કરે, નાની," અનુએ આવીને કહ્યું.

"કેમ?"

"તમારે ફક્ત આરામ અને આરામ કરવાનો છે!"

"કોણે કહ્યું? વીનુએ?" નાનીએ પૂછ્યું અને પછી હસ્યા.

આજે તેનો હસવાનો દિવસ હતો.

સાંજે નાનીએ એક વાસણ ઉપાડ્યું અને ગાયોના વાડા તરફ ગઈ.

"તમે શું કરી રહ્યા છો?!!" અનુએ આઘાતથી બૂમ પાડી.

"હું ગાયને દોહવા જઈ રહી છું."

"કૃપા કરીને વાસણ દૂર રાખો. તમારે કામ કરવાની જરૂર નથી."

"અરે, આશ્રમમાં હું ભોજન બનાવતી હતી!"

"ત્યાં ડોકટરો હતા! અહીં કોણ દોડધામ કરશે?"

"કંઈ નહીં થાય," નાનીએ ગૌશાળા તરફ ચાલતા કહ્યું.

"કૃપા કરીને વાસણ દૂર રાખો!" અનુનો અવાજ કડક હતો. નાનીએ વાસણ પાછું મૂકી દીધું. તેના હૃદયમાં પીડાની લાગણી ઉભરાઈ આવી. તેનું અપમાન થયું હતું.

તે તરત જ અંદર ગઈ. સાડીના પલ્લુથી ચહેરો ઢાંકીને તે રડી પડી. સૂતા પહેલા તેણે સંકલ્પ કર્યો, "આ ઘર મારું છે; બધાએ મારા આદેશોનું પાલન કરવું જોઈએ." આશ્રમમાં તે દસ-પંદર લોકો માટે ભોજન બનાવતી. અહીં તેને કોઈ કામ કરવાની છૂટ નહોતી?

તે પરોઢિયે ઉઠી. સ્નાન કર્યા પછી, તેણે લોટનો ડબ્બો લીધો, લોટ ભેળવ્યો અને રોટલી બનાવી.

અનુએ ચૂલા પાસે રોટલીઓનો ઢગલો જોયો.

"આ બધી રોટલી કોણે બનાવી?"

"મેં! બીજા કોણે?"

અનુએ માથા પર હાથ માર્યો. નાનીએ તેની અવગણના કરી અને પાછી સફાઈમાં લાગી ગઈ.

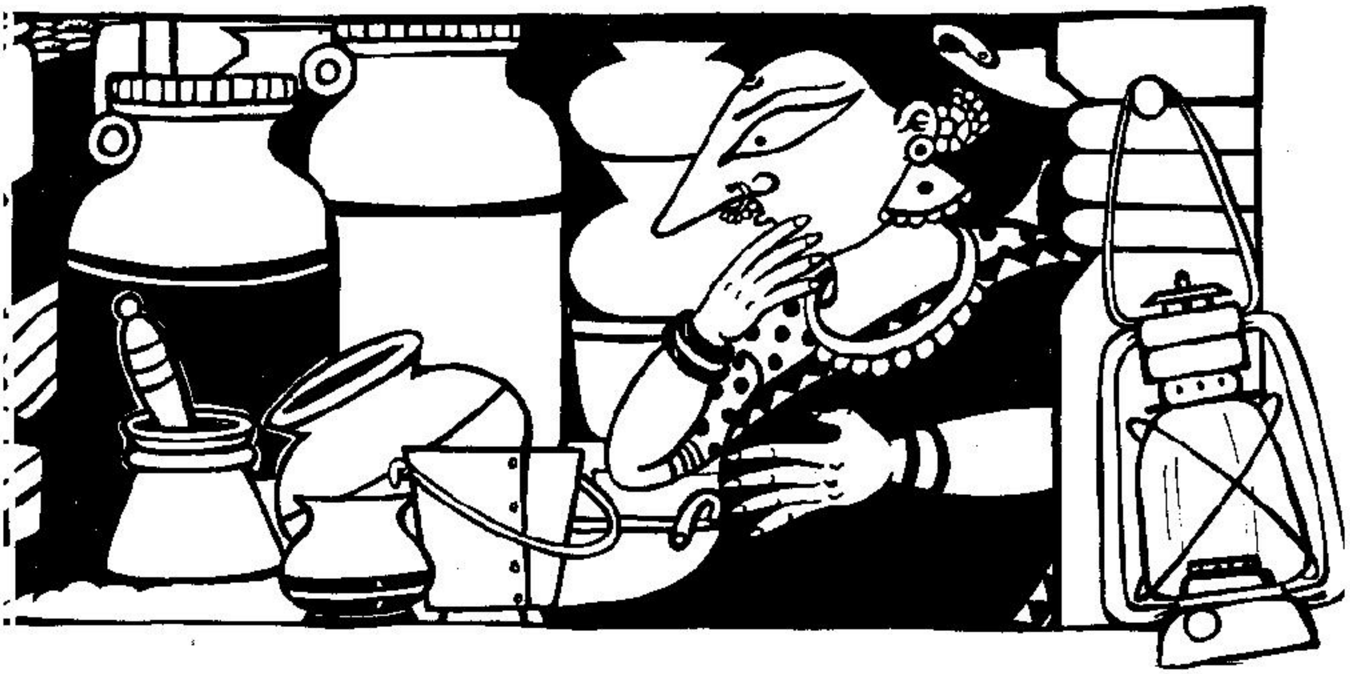

માણસોએ ભોજન પૂરું કર્યા પછી, અનુ અને નાની જમવા બેઠા.

"શું બધાએ રોટલી ખાધી?"

"હા!"

"કોઈએ કંઈ કહ્યું?"

"હા, સસરાએ કહ્યું, રોટલી ખૂબ જ નરમ હતી!"

આ સાંભળીને નાનીનો ચહેરો ચમકી ગયો.

અનુ કંઈ બોલી નહીં. જમતી વખતે તેણે નાનીની આંગળીઓ તરફ જોયું. તેની વાંકીચૂકી આંગળીઓ પર નાના નખ હતા. નાની તે જ હાથોથી ખાઈ રહી હતી.

રાત્રિભોજન પછી, ઘરની અંદર જતી વખતે નાનીએ વીનુને જોયો.

"વીનુ, મારા દ્વારા બનાવેલી રોટલી તને કેવી લાગી?"

"સરસ હતી!"

દાદી ખુશીથી વરંડામાં ગયા, જ્યાં રામારાવ આંટા મારી રહ્યા હતા.

"આજની રોટલી તમને કેવી લાગી?"

"આજે રોટલી ક્યાં હતી?"

રામારાવનું ધ્યાન અચાનક વીનુની આંખો તરફ ગયું અને તે ખૂબ જ શરમ અનુભવવા લાગ્યો.

નાનીને કંઈક શંકાસ્પદ લાગ્યું. તે થોડી ઉદાસ થઈ ગઈ. તેણે ઘરની અંદર ચાદરો પાથરીને સૂવાનો પ્રયાસ કર્યો. પણ તેની આંખોમાંથી આંસુ વહી ગયા.

તે સાંજે, તેણીએ શાંતિથી દૂધના ડબ્બા શોધ્યા. દૂધના ડબ્બા બીજા ધોવાના વાસણો સાથે પડ્યા હતા. લોટના ડબ્બા પણ ધોવા માટે હતા! સવારે ડબ્બામાં લોટ ભરાઈ ગયો હતો. તો પછી તેને ધોવા માટે કેમ છોડી દેવામાં આવ્યો હતો? તેણીએ વિચાર્યું. પછી દૂધના ડબ્બા ઉપાડીને તે ગાયોના વાડા તરફ ગઈ.

પાણી લઈને તેણે ગાયના આંચળ ધોયા. પછી તેની નજર ગાયની સામે પડેલી રોટલી પર પડી. નાની તરત જ ઊભી થઈ ગઈ.

તે વાસણ ઘરમાં લાવી અને આંગણામાં ઝૂલા પર બેસીને પોતાની ગૂંગળાતી લાગણીઓને દબાવવાનો પ્રયાસ કરી રહી.

તે રાત્રે તે તેના રૂમમાં ગઈ. ત્યાં બે પથારી હતી, એક બીજાથી થોડી દૂર. શું ગઈકાલે પણ એવું જ હતું?

તેણીએ બંને પથારીને એકસાથે ખેંચી લીધા. પછી રામારાવ તરફ મોઢું રાખીને તે એક એક હાથ પથારી પર લંબાવીને સૂઈ ગઈ.

રાત્રે અવાજ સાંભળીને તેણીએ આંખો ખોલી.

રામારાવ દીવો પ્રગટાવી રહ્યા હતા.

પછી તેણે ઝડપથી પોતાની પથારી બાજુ પર ખેંચી. બંગડીઓનો અવાજ સંભળાયો, અને નાનીનો હાથ જમીન પર પડ્યો. પણ રામારાવે એનો હાથ ઉપાડીને તેની પથારી પર ન મૂક્યો.

સહેજ પણ સંપર્ક કે સ્પર્શ નહીં!

નાનીના હોઠમાંથી એક ચીસ નીકળી ગઈ. પણ તે રડી નહીં. તેની આંખોમાંથી ફક્ત આંસુ વહેતા રહ્યા. કોણ જાણે કેટલો સમય તેનો હાથ એ જ સ્થિતિમાં રહ્યો.

સવારે, રામારાવ ઉઠીને બહાર આવ્યા. પણ નાની તેમના કરતા ઘણી પહેલા જાગી ગઈ હતી.

"સાસુ જાગી નથી?"

"તે ઘણા સમય પહેલા જાગી ગઇ. "

"ના"

"ના? અરે વીનુ..." રામારાવે બૂમ પાડી.

વીનુ દોડતો આવ્યો. તેઓએ બધે શોધખોળ કરી. તેઓએ દરેક રૂમમાં તપાસ કરી, પણ નાની ક્યાંય મળી નહીં.

પીપળાના ઝાડ નીચે એક દીવો સળગતો હતો. ગણેશજીના કપાળ પર ચંદનનું તિલક હતું અને થડ પર ચમેલીના ફૂલો હતા.

"તે ક્યાં ગઈ હશે?"

નાનીને શોધવા માટે લોકો ચારે દિશામાં દોડી ગયા .

પાછળથી જાણવા મળ્યું કે નાની બસ સ્ટેન્ડ પર અમરાવતી જતી બસમાં ચઢતી જોવા મળી હતી.